

TALABALARNING MOYBO‘YOQDA PORTRET ISHLASH KOMPETENIYASINI SHAKLLANTIRISH

O‘taboyev Baxtiyor Safarovich

*A.Qodiriy nomidagi JDPI, Tasviriy san‘at va muhandislik grafikasi
o‘qituvchisi, Jizzax, O‘zbekiston
e-mail: utaboyevbaxtiyor@gmail.com*

***Annotatsiya.**Rangtasvir turida rassom bir nechta bo‘yoq turlaridan foydalanib o‘z asarini yaratishi mumkin, qachonki o‘sha bo‘yoq turning ishlanish texnologiyasini muakammal bilsagina. Bo‘yoq turlaridan moybo‘yoq yordamida portret ishlash texnikasini ko‘rib chiqilgan . Odam boshi tasvirini ishlashda umumiy qoidalar bilan birgalikda o‘tkir, ingichka qalam va keng, yapaloq mo‘yqalam shaklni turlicha ifodalashi mumkinligini kuzatamiz.*

***Kalit so‘zlar:** moybo‘yoq, mo‘yqalam, komponovka, kompozitsiya, grizayl*

***

***Annotation.**In painting, an artist can create his work using several types of paints, as long as he knows the processing technology of that type of paint. The technique of portraiture using watercolors from different types of paints is considered. In addition to the general rules for working with the image of a human head, we observe that a sharp, thin pencil and a wide, flat brush can represent different shapes.*

***Keywords:** watercolor, brush, composition, composition, grizzly*

Grizayl – Bu texnika bitta bo‘yoq bilan qalamtasvir ishlash demakdir. Aynan mana shu uslub qalamtasvir bilan rangtasvirni birlashtiradi. Odam boshi tasvirini ishlashda umumiy qoidalar bilan birgalikda o‘tkir, ingichka qalam va keng, yapaloq mo‘yqalam shaklni turlicha ifodalashi mumkinligini kuzatamiz. Portret qalamda ishlanganda shaklni chiziqlar yordamida qurib, maqsadga erishiladi. Mo‘yqalamda esa yirik shakl ifodasidan mayda detal ishlanmasiga o‘tiladi. Bo‘rtiqlik ifodasini yaxshi sezmaydigan tajribasiz rassom uchun mo‘yqalamda tasvir ishlash odatiy, yuzaki shtrix berishdan foydalidir. Mo‘yqalamda ishlashning afzallik tomonlaridan biri – lessirovka usulidir. Moybo‘yoqda ishlangan qalamtasvir odatda shu usul bilan o‘z yakuniga etkaziladi. Lessirovkada qurigan bo‘yoq ustidan shaffof yoki yarim shaffof

qatlam berib keskin ishlangan detallar yumshatilib, aniq olinmagan yorug'-soya munosabatini to'g'rilash mumkin. Grizayl uchun to'q va iliqroq rang tanlangani ma'qul (masalan: umbra, mars, vandik). Boshqa bo'yoqlar, aytaylik qora, ko'k, oq bo'yoq aralashmasida sovuq, o'lik tusni beradi. Bu esa inson chehrasining iliqligiga mos kelmaydi. Moybo'yoqda portret rangtasvirini ishlashdan oldin tus yechimini hal etadigan bir nechta mashqlar bajarish foydalidir.

Bu mashg'ulotni maqsadi – odam boshining shakl ifodasini yorug'-soya munosabatlarda o'rganishdir. Shaklni mo'yqalam bilan surtmalarda topilishi qalamdagidan farq qiladi. Qalamtasvirda shakl konstruksiya asosida o'rganilib, rang xarakteristikasi shartli ravishda olinadi. Shakl ba'zan bir chiziqda, fonsiz ham ifodalanaveradi. Mo'yqalamda shakl fon bilan birgalikda, muhitdan ajralmagan holda tasvirlanadi. Grizaylda ishlash uchun odatda 2 ta bo'yoq olinadi: tabiiy umbra va oq «Tabiiy umbra» o'rniga umbraning boshqa turlari yoki «mars jigarrang» bo'yog'ini ham ishlatish mumkin. Yorqin qizil rang yoki yashil, ko'k bo'yoqlar tavsiya etilmaydi. Bu vazifani bajarish uchun anatomik tuzilishi aniq bo'lgan erkak model tanlagan ma'qul. Dastlabki mashq vazifalarda bolalar portretini ishlamagan ma'qul. Ularning yuz tuzilishi silliq, konstruktiv tuzilishi noaniq. Modelni shunday o'tkazish kerakki, tushayotgan yorug'lik yuz shakli xarakteriga urg'u bera olishi kerak. Buning uchun yorug'likni yon yoki yuqori tarafdin tushirgan ma'qul. Fon vazifasida xolis tusli mato juda o'rinli bo'ladi. Bosh shaklini aniq ifodalash uchun modelni shunday qo'yish kerakki, yoritilgan qismi fondan yorug' va soya qismi fondan to'q bo'lishi talab etiladi. Model risoladagidek qo'yib olingach, portretning matoda kompozitsion joylashuvi haqida o'ylab ko'rish kerak. Kompozitsiya – rassomning ko'rish nuqtasidan hamda o'lcham hajmidan kelib chiqiladi. Mato hajmini kichikroq o'lchamda tanlash kerak. Agar tanlangan mato katta bo'lsa model ham asl hajmidan kattaroq chizilsa, tajribasiz rassom chalg'ib qolishi tabiiy. Bosh etyudini ishlash uchun 30x40 sm o'lcham tavsiya etiladi. Dastlab bosh tuzilishi konstruktiv belgilanib, yuz nisbatlariga e'tibor kuchaytiriladi. Har – bir detalga yorug' – soya, hajm xarakterini ishlab chiqish shart emas. Bu narsa keyinroq boshning yaxlit shakli

belgilab olingach, mo'yqalamda aniq ishlov beriladi. Eng muhimi qalamtasvir boshning umumiy konstruksiyasini aniq belgilab berishi shart. Matoda tasvir qalamdan ko'ra ko'mir qalamchalarida ishlangani ma'qul. Ko'mirda tus va yorug'-soyaning farqini belgilash qulay. Bundan tashqari ko'mir (rezinka) o'chirg'ich hatto lattada ham o'chiriladi. Shunday bo'lsada, matoda tasvir ishlaganda kamroq o'chiring, chunki yuqori qavat gruntining sifati buzilishi mumkin. Matoda tasvir tayyor bo'lgach, uni lok yordamida qotiriladi. Ishni nimadan boshlash kerak? Dastlab modelni yaxshilab kuzatamiz. Boshning yoritilgan va soya qismini fonga nisbatan solishtiriladi. Eng yorug' va eng to'q qismini ajratib, ularni fikran tahlil etiladi. Masalan, yoritilgan peshona qismini fonga nisbatan och-to'qlik nisbatini topish kerak. Blik va eng to'q joylar uchun aralashma tayyorlash shart emas. Aralashma yorug'lik va soyaning o'rtacha tusi uchun tayyorlanadi. Palitrada aralashma tayyor bo'ldi. Endi yirik mo'yqalam bilan ishni soya qismidan boshlaymiz. Shunda bosh shakli tezda aniqlashib, tus echimiga asos bo'ladi. Soya joylar bo'yoqda yopib bo'lingach, fonni ishlashga o'tiladi. Chunki oq matoda soya juda qorayib ko'rinadi. Boshning soya qismida fonni belgilab bo'lgach, ikkinchi tarafini ham ishlashga o'tiladi. Endi boshning yorug' qismiga soya va fonga nisbatan solishtirgan holda bo'yoq qo'ying. Xar bir detalda uzoq band bo'lmasdan, dadil va erkin harakat qiling. Bo'yoqni birinchi surtishda suyuqroq ishlatsangiz, keyingi surtmalarda bo'yoqni ancha quyuk ishlatish mumkin. Lekin, birinchi ishlovdayoq boshning yoritilish darajasini va muhitni aniq belgilashga harakat qiling. Yaxshi chiqmagan, og'irlashib ketgan joylarini mastixin ko'magida sidirib tashlang. Agar qo'yilgan bo'yoq surtma o'z joyiga tushmasa, yoki shakl ifodasini aniq belgilamasa mastixinda sidirib va qaytadan o'sha bo'lakni aniq tasviriga erishish uchun harakat qilinadi. Soya qismini yoritilgan qismiga nisbatan solishtirib, boshning xarakterli konstruksiyasiga erishilgach, detallarga yanada aniq shakl ifodasi berishga o'tiladi. Detallar ustida ishlash, boshning umumiy shaklini aniqlashtirish, ishning 2-bosqichiga kiradi. Bu bosqichda yuzning detal ishlovini boshning konstruksiyasiga bo'ysundirgan holda olib boriladi. Yirik mo'yqalamlar bilan

detallarga rang berish, oson emas. Endi kichik mo'yqalamlardan foydalanamiz. Mo'yqalamda yuza tekisliklarini bo'yoq surtmalarida ifodalash kerak. Bir tekislikdan ikkinchisiga o'tishda chegarani silliqlashga uringmang. Balki yanada mayda bo'laklar orqali birlashtiring. Ko'zni ishlayotganingizda kichkina mo'yqalam bilan qovoqlarni chizib chiqmang. Avvalo ko'zni joylashgan o'rnini kerakli tusda belgilab olinadi. Tusni belgilashda boshning boshqa ishlangan bo'laklari bilan solishtirishni unutmang. Joylashgan o'rnini va xarakterini topganingizdan keyin ko'z tasvirini chizishga kirishiladi. Bir ko'zga ishlov berib, darhol ikkinchisiga o'ting. Ularning qurilishiga e'tiborni susaytirmagan holda ikkala ko'zni ham baravar ishlashga harakat qiling. Lablarni bir chiziqda chizib chiqmang. Lab shaklini ham «lepka» qilish kerak. Chunki unda turli tekisliklardan iborat bo'rtiqlik mavjud. Shuning uchun labning shakliga qarab bo'yoq surtmalar qo'ying. Labning shakli mo'yqalamda puxta «yasalib» bo'lingach, modelning yaxlit ifodasi yo'qolmasligiga diqqatni qaratish lozim. Bo'laklarga ishlov berish bilan ovora bo'lib, boshning yaxlit ko'rinishini unutish mumkin emas. Detallar alohida puxta ishlangan bo'lsada, ular orasidagi bog'lanish yo'qolishi mumkin. Bunday holatni rassom darrov sezadi, shuning uchun detallarga qancha e'tibor bermang, boshning tasviri o'z o'xshashligini yo'qotadi. Bosh qurilishida ayrim kichik xatolar sezila boshlanadi. Qo'yilgan «blik»lar o'z holatidan «chiqib» etyud maydalanib ketadi. Soya qismlari juda to'q ko'rinib, go'yoki bo'shliqdek tuyuladi. Bu kamchiliklarga sabab, rassom detallarni juda maydalab ishlab yuborib, umumiy ko'rish imkoniyatini yo'qotib qo'yganligidadir. Bunday xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun detallarga ishlov berganda doimo umumiy holatni kuzatib, solishtirib turish zarur. Detaillarga ishlov berish jarayonida u boshqa bo'laklar bilan uyg'unlashib, umumiy ko'rinishga halaqit bermasa maqsadga muvofiq bo'ladi. Tajribali pedagog – rassom P.P.Chistyakov shunday deydi: «Rasm ishlayotganingizda chizayotgan chizig'ingizga emas, qalamning uchiga qarang». «Bosh tasvirini ishlayotganingizda tovonni ko'rib turishingiz kerak», yoki «ko'zni chizayotganingizda quloqqa qarang» kabi. Demak rassom uchun eng zaruri naturani yaxlit ko'ra bilish xususiyatini rivojlantirishdir. Aytaylik,

siz burunni ishlay boshladingiz. Unga diqqat bilan qarang. Burunning rangi va shaklini ifodalashga harakat qiling. Burun ham yorug'lik chegarasiga, soya, yarimsoya va turli ranglar shuʼlasiga ega. Mana shu erda tajribasiz rassom xatoga yo'l qo'ydi. Rassom burunga tikilganicha u ham bosh shaklining bir bo'lagi ekanligini unutib yaxlit qaramaydi. Detalga ishlov berganda umumiylikdan chiqib ketmaslik uchun nima qilish kerak? Buning uchun umumiy shaklni hech qachon ko'zdan qochirmaslikni o'rganish kerak. Bu oson ish emas! Rassom uchun kerakli bo'lgan bu xususiyatni uning o'zigina tarbiyalay oladi. Buning uchun doimo hushyor turish kerak. Detalga biroz ishlov berdingizmi, uni umumiy ko'rinish bilan solishtirishni unutmang. Yo'l qo'ygan xatolarni tuzatish uchun, tasvirni yaxlit ko'rish maqsadga muvofiqdir. Bu jarayon ishning uchinchi bosqichi bo'lib xizmat qiladi. Bu bosqichda kattaroq mo'yqalam bilan etyudingizning baʼzi joylarini qaytadan erkin, qo'rqmasdan yozing. Eng yorug' va eng to'q joy etyudingizning boshqa qismlarida takrorlanmasligi kerak. To'q deb belgilangan soya qora va xira ko'rinmasligiga erishing. Umumlashtirganingizda uning hamma qismini quyuq yozib chiqish shart emas. Lessirovka (suyuq rangqoplama) usulida bo'yoqning shaffof va yarim shaffof qatlamidan foydalanib ham ishni maromiga etkazish mumkin. Grizayl usulida bir nechta etyudlar ishlaganingizdan keyin mo'yqalamda shakl yasashni o'zlashtirib olasiz. Endi siz «bo'yash» bilan emas, balki bo'yoq surtmalarda «mazok» ishlashni o'rganib oldingiz. Etyudni bosqichma-bosqich ishlab, umumiylikdan yakkaga, qarab ishlashni shu bilan birgalikda yaxlitlikni saqlab qolish zarurligini ham bildingiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir. Toshkent. O'zbekiston, 2006.
2. Majidov J. Tasviriy san'atdan maktabdan tashqari ishlar. Toshkent. O'qituvchi. 1983.
3. Mirzaahmedov M.A. Boshlang'ich naqsh ishlash metodikasi. Tooshkent. O'qituvchi, 1976.

4. Nabiyev M. Rangshunoslik. Toshkent. O'qituvchi. 1995.
5. Pardayev, B. (2020). Ўқувчиларни касб-ҳунарга йўллаш технологияларини ишлаб чиқиш ва ўқув-тарбия жараёнига татбиқ этиш. *Журнал музыка и искусства*, 1(1).
6. Kholmuratovich, M. K., Mardanqulovich, A. S., Ravshanovich, J. R., Sharifovna, K. U., & Shodiyevna, B. O. (2020). Methodology of Improving Independent Learning Skills of Future Fine Art Teachers (On the Example of Still Life in Colorful Paintings). *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(05).
7. Khudoynazarova, O. Oliy pedagogik ta'limda talabalarga inson portretini tasvirlashda plastik anatomiyaning nazariy asoslari.
8. Boltaboevich, B. B., & Ogiloy, K. (2008). Master of historical portrait genre, a teacher who created a school in the field of fine arts people's artist of Uzbekistan professor Malik Nabiev (1906-2008).